

A bolsevik diktatúra

Az 1917-es évdöntő jelentőségű az orosz történelemben, ugyanis ekkor döntötték meg a cári rendszert (1917. februári polgári forradalom), majd a régi naptáruk szerint 1917. okt. 25-én (a mi naptárunk szerint nov. 7-én) vették át a bolsevikok a hatalmat a polgári kormánytól.

1917 februárjában a háborús nélkülözés, az emberek nyomora Szentpéterváron forradalmat robbantott ki, aminek hatására II. Miklós cár lemondott a hatalmáról. A helyére kerülő Ideiglenes Kormány azonban nem volt képes megállítani az állam és a hadsereg felbomlását. A keleti fronton 1917 nyarán még megpróbálkozott egy utolsó nagy rohammal, ez volt az úgynevezett Kerenszkij-offenzíva. A támadás néhány héten belül összeomlott, tovább súlyosbítva az ország belső problémáit.

Október végén a belpolitikai bizonytalanságot kihasználva a bolsevikok Lenin vezetésével átvették a hatalmat. Ezt az tette lehetővé, hogy az Ideiglenes Kormány nem oldotta meg a nép két alapvető követelését a békekötést és a földosztást. A bolsevikok programjukban és jövőképükben (kommunizmus) mindezek megoldására is ígéretet tettek. A bolsevikok szerepe az erőteljes propaganda mellett is csak a nagyvárosokban és a nagyvárosi szovjetekben nőtt meg, de a kormány nem rendelkezett megfelelő katonai erővel, ez elegendőnek bizonyult a hatalomátvételre.

1918. március 3-án megkötötték a háborút lezáró békeszerződés Breszt-litovszkban, melyben megállapodtak a felek, hogy Oroszországnak át kellett adnia az általa megszerzett területek egy részét, valamint anyagi kártérítést köteles fizetni.

A bolsevikok a hatalmukat azzal szilárdították meg, hogy győzelmet arattak a polgárháború során (harcoltak a fehérekkel, azaz a cári rendszer híveivel, de mellettük az eszerekkel, azaz parasztpártiakkal és a mensevikekkel, azaz szociáldemokratákkal is). Ideológiájuknak megfelelően államosították az ipart és kereskedelmet, a parasztoktól pedig elvették földjeiket, terményeiket, így egyre gyakoribbá váltak az éhínségek. Ennek következtében 1918-tól polgárháború dúlt az országon belül. A háborúskodás eredményeként a gazdaság szétzilálódott, a termelés töredékére esett vissza, a piac és pénz pedig teljesen megszűnt. Ezt a rendszert nevezzük hadikommunizmusnak.

A piac megszűnése csak növelte az emberek elégedetlenségét, mivel nem volt se élelmiszer, se iparcikk. A helyzet a béke beköszöntével sem javult, az elégedetlenség megmaradt (pl. 1921. februárjában kirobbant a kronstadti matrózfelkelés), ezért Lenin észlelve a problémát, 1921-től új gazdaságpolitikát (NEP) vezetett be.

A NEP lényege:

- bizonyos mértékben visszaállította a piacot
- visszatért a pénzgazdálkodáshoz
- megengedte a parasztok beszolgáltatáson túl megmaradt terményeinek piaci értékesítését
- a kisüzemeket visszaadták tulajdonosaiknak
- középüzemeket bérbe adták

Leninnek ezt a lépését többen árulásnak tekintették, mivel a NEP bevezetése a kapitalizmus alapelveinek részleges visszaállítását jelentette.

A polgárháborúban aratott győzelem során, a bolsevikok a cári Oroszország nagy részét megszerezték, ezért a győzelem után rendezni kellett a nemzetiségek helyzetét. A szovjet alkotmány értelmében a tagállamok számára adott volt az elszakadás joga. Ám a valóság teljesen más volt. Ugyanis a tagköztársaságok kilépési szándékát fegyveresen torolták meg, s a csatlakozással elvesztették függetlenségüket, mivel egyre inkább a központi akarat érvényesült.

Így alakult meg 1922. december 30-án, 4 terület egyesítésével a Szovjetunió: (1) Oroszország (2) Ukrajna (3) Belorusszia (4)Kaukázuson túli területek

A bolsevik rendszer kiépülésével az ország két, a fejlődés szempontjából elengedhetetlen, forrástól zárta el magát. E két forrás, a külföldi tőke, és technológia beáramlásának hiánya miatt, a tervezett fejlődés megvalósításához, a könnyűiparból és más ágazatokból mint pl. a mezőgazdaságból vontak el tőkét. Ez viszont rendkívüli életszínvonal romlással járt.

Hogy biztosítsák a munkásosztály túlsúlyát, fő céljuknak az iparosítást tűzték ki. Ezért minden erőforrást a bányászati, nehézipari és energiatermelő ágazatokba fektettek. A gazdaság irányítását a párt által vezetett kormány végezte. Bevezették a tervutasításos gazdaságirányítást, melynek lényege, hogy a gazdaságnak időarányos terveket kellett teljesítenie. A terveket a központi akarat határozta meg. Ennek egyik eleme volt a nehézipar túlzott fejlesztése. A beruházások komoly sikereket hoztak: gyárak, utak, vasutak, városok épültek, gyorsan emelkedtek a gazdasági mutatók. A rendszernek azonban számos negatívuma is volt. A mennyiségi termelés a minőség rovására ment, jellemző volt a pazarlás, a selejtes termékek magas aránya. Ráadásul a nehézipar fejlesztése a könnyűipari ágazatok és az életszínvonal rovására valósult meg. A tervek egy idő után teljesíthetetlené váltak, az eredmények elmaradását pedig erőszakkal torolták meg.

Munkaverseny mozgalom (sztahanovista-mozgalom) jött létre. Célja a szocialista munkaverseny létrehozása, a teljesítmények fokozása, a gépek teljesebb kihasználása, és a fejlettebb munkamódszerek átadása volt. Sztahanovista-mozgalom nevét Alekszej Sztahanovról kapta, aki 1935. augusztus 30-ról 31-re virradó éjszakai műszakban 5 óra 45 perc alatt 104 tonna szenet menesztett, a norma által előírt 7 tonna helyett. A mozgalom a Szovjetunió Kommunista Pártja által, mint a munka termelékenységének növelését elősegítő szocialista munkaverseny propagandája került felhasználásra. Alapvető elképzelés az volt, hogy a munkások hősi munkával biztosítsák a visszaesett gazdasági fejlődést. Hátránya: a mennyiségi termelés volt a legfontosabb, s ez a minőség rovására ment.

Az iparosítás mellett alapvetőnek tartották a katonai erő megerősítését, fokozását, a külső támadások leverése érdekében.

Sztálin vezetésével 1927-28 fordulóján megkezdődött a mezőgazdaság kollektivizálása. Ez azt jelentette, hogy a magángazdaságokat erőszakkal kolhozokba, azaz termelőszövetkezetekbe és szovhozokba, vagyis állami gazdaságokba tömörítették. Mindkét intézmény az állam irányítása alatt állt. A parasztokat így megfosztották saját tulajdonuktól: a földjüktől, a jószágaiktól, a szerszámaiktól. A hatalom a szövetkezetesítést a gazdag parasztok, a kulákok ellenállásának letörésével kezdte, s kíméletlenül leszámolt mindenkivel, aki ellenszegült. A kollektivizálás hatása az élelemtermelés drasztikus visszaesése volt. Célja az osztályellenségnek tekintett kulákok ellehetetlenítése volt, oly módon, hogy hatalmas adókat szabott ki rájuk, megfosztották őket földjeiktől és állatállományuktól. Aki nem volt hajlandó belépni a kolhozokba (termelőszövetkezetek) vagy szovhozokba (állami gazdaságok), azokat munkatáborokba (GULÁG-okba) hurcolták. A kollektivizálás következtében 1932-33-ban közel tízmillió paraszt éhen halt, mivel a takarmányt az utolsó szemig begyűjtötték és exportálták.

Ukrajnában 1932 és 1934 között milliók haltak éhen. A szovjet mezőgazdaság soha nem tudta megfelelően ellátni az országot. A sztálini terror viszont elérte célját. Jelentős fejlődést értek el az iparban, de iszonyatos árat fizetett érte a nép.

.A sztálini diktatúra jellemzői

Sztálin 1922-ben került a Szovjet Kommunista Párt főtitkári pozíciójába. 1924-ben meghalt Lenin. Halála után a Szovjetunió Kommunista Pártja vezető szerepéért két politikus küzdött: Sztálin és Trockij. A kettőjük közötti hatalmi harc 1927-re zárult le a kíméletlenebb és taktikusabb Sztálin javára. Diktatúrát és személyi kultuszt épített ki (a bolsevik diktatúra totális diktatúra, mely az államélet minden területére – politika, gazdaság, társadalom, kultúra – kiterjed). Rövidesen valamennyi vetélytársát és lehetséges ellenfelét félreállította (pl. Trockijt 1929-ben külföldre száműzte, majd 1940-ben, Mexikóban meggyilkoltatta az ott élő politikust), s minden jelentős posztra a személyéhez feltétlenül hű embereit állította. A rendszer megfélemlítette a

társadalmat. Volt, akit meggyilkoltak, másokat koholt vádak alapján ítélték halárra. A tisztogatási hullámok ezeket érintettek.

Sztálin aztán a kommunista párt élén likvidáltatta vagy száműzetésbe kényszerítette a vetélytársait.

A rendszer fenntartásának legfőbb eszköze a terror volt. A tisztogatási hullámok ezeket érintettek. A szovjet társadalomban nem volt biztonságban senki, még a párttagok vagy a bolsevik vezetők sem. A titkosrendőrség és a kiterjedt besúgóhálózat gondoskodott az ellenség felkutatásáról. Volt, akit meggyilkoltak, volt, akit koncepciós perekben, koholt vádak alapján ítélték el.

1934 és 1938 között a terror a lehető legmagasabb szintre jutott. A párt és az állam teherré váló tagjait, a Vörös Hadsereg vezetőit is bíróság elé állították, halálra ítélték, és kivégezték. Milliók kerültek az ország legkegyetlenebb éghajlatú területein elhelyezkedő munkatábor-hálózatba, a Gulagra.

A párt és az ország vezére, Sztálin körül hihetetlen mértékű személyi kultusz épült ki. Minden embernek kötelessége volt dicsőíteni őt. A vezér képe, szobrai elárasztották az országot, a személyét tömjénező versek, cikkek jelentek meg róla.

A „nagy tisztogatás” időszaka 1934-ben kezdődött. Ez év januárjában ült össze a Szovjet Kommunista Párt XVII. kongresszusa, ahol megkísérelték leváltani Sztálint, s a helyére, a párt főtitkári posztjára a népszerű leningrádi párttitkárt Szergej Kirovot akarták állítani. Sztálin hívei azonban meghamisították a szavazás eredményét, így Sztálin maradt a párt élén. Ezután tisztogatást végzett a kongresszus résztvevői között („eltüntették” őket, többségüket agyonlőtték). Kirovot is meggyilkoltatta Sztálin, sőt, az ő halálának ürügyén („meg kell találni Kirov gyilkosait, a párt soraiba férközött árulókat”) még több tisztogatásra került sor. 1934-1938 között a legfelsőbb köröket is elérte a terror. Sokakat ún. koncepciós perekkel (előre megtervezett végkimenetelű, többnyire koholt vádak alapján konstruált perek) halálra ítélték. Sztálin gyakorlatilag „lefejezte a Vörös Hadsereget: a tisztikar jól képzett, világháborút is megjárt főtisztjeit, tábornokait kivégeztette. Ennek a lépésnek katasztrofális következményei lettek a második világháború első éveiben, ám létrejött egy új, Sztálinhoz feltétlen hű fiatal vezérkar.

Nem volt biztonságban senki, sem az egyszerű párttagok, sem a bolsevik vezetők.

1938-39-ben az értelmiség ellen lép fel, sok tudóst végeznek ki. Mindennek eredményeként Sztálinnak sikerül felszámolnia ellenzékét, de több millió ártatlan ember életét is kioltotta a kivégzések során vagy a börtönökben. A GULAG táboraiban nem lehet tudni, hogy végül pontosan hány millió embert tartották fogva és hányan haltak meg.

A megfélemlítés összekapcsolódott azzal, hogy mindenáron gazdasági eredményeket akartak elérni: a mostoha körülmények között zajló bányászat és útépítésekre a hiányzó munkáskezdet a politikai foglyok millióinak munkatáborokba hajtásával oldották meg, ahol az embertelen körülmények miatt milliók pusztultak el. Az éhezések miatt is rengetegen haltak meg, mivel a mezőgazdasági termelés visszaesett a sztálini gazdaságpolitika (NEP eltörlése, erőszakos kollektivizálás) miatt. A félelemben élő országban megkezdődött Sztálin tömjénezése, személyi kultusza. A vezért képei, szobrai elárasztották a Szovjetuniót, beszédeit ütemes taps kísérte, behízsgő versek és cikkek jelentek meg róla, megindult a propaganda, mely Sztálint a nép atyjaként, az országról gondoskodó vezetőként mutatta be. Plakátokon és a moziban vetített propagandafilmben dicsőítették Sztálint, s hirdették a kommunista rendszer sikereit (pl.: sztahanovista mozgalom eredményei, új ipari üzemek átadása).

Sztálin kemény kézzel kormányozta a Szovjetunió hajóját a diktatúra vizeire. A harmincas évekre kiépítette a totális államot, s ezzel csatlakozott az európai diktátorok sorához.

Sztálin tehát létrehozott egy a gyakorlatban hosszú távon is működőképes kommunista pártállami diktatúrát, ami fennállását az igen erős centralizációnak és az NKVD tevékenységének köszönhette. A nagy terror után, amely 1936-39-ben tetőzött, Sztálin korlátlan hatalomra tett szert.

A sztálini modernizációnak azonban pozitív társadalmi hatásai is voltak, felszámolták a munkanélküliséget, az általános közoktatásnak köszönhetően megnőtt a társadalmi mobilitás, munkások és parasztok milliói lettek tanárok, mérnökök, hivatalnokok.

A Szovjetunió 1939-re ipari nagyhatalommá vált, ami egyrészt erősítette a sztálini vezetés társadalmi bázisát, másrészt bár a szocialista iparfejlesztés ára iszonyatos volt, ez az ipar már képessé vált egy erős tömeghadsereg ellátására és olyan nehéz- és hadiipart teremtett, ami képes volt a II. világháború idején a német támadások megállítására.

1953. március 5-én Sztálin váratlanul meghalt. Utódai Vorosilov államelnök, Malenkov miniszterelnök és Hruscsov pártfőtitkár lettek.

A sztálini diktatúra hatása a társadalomra és a kultúrára

A sztálini diktatúra a kulturális életet is teljesen az ellenőrzése alá vonta: csak a kommunizmust éltető, és a régi, cári rendszert bíráló írások jelenhettek meg (cenzúra). Az ateizmus és materializmus nevében üldözték a vallást, az egyházakat. Az 1930-as évek végére a templomok zömét lerombolták, vagy mozivá, kultúrházzá alakították. Üldözték az avantgárd irányzatokat. A művészeknek a „szocialista realizmus” szellemében kellett alkotniuk (életerős parasztok, munkások realista ábrázolása). Az építészetben elterjedt a túldíszített, monumentális „sztálinbarokk”. Betiltották a „burzsoá áltudományokat” (pl. szociológia, pszichológia, genetika). A történelmet marxista alapelvek szerint oktatták (eszerint a történelem = osztályharcok története, mely során az ellentétes érdekű társadalmi osztályok harcából magasabbrendű társadalom születik; s a legtökéletesebb a proletárdiktatúrával létrehozott, osztály nélküli kommunista társadalom lesz, melyben megvalósul a teljes egyenlőség). A népoktatás bevezetésének eredményeként megszüntették az analfabétizmust. A kulturális programok mindenki számára elérhetővé váltak. Olcsó volt a mozi, színház, koncerteken való részvétel. A propaganda eszközei mindenkihez eljutottak: plakátokon, rádióban, sajtóban, sőt politikai oktatások keretén belül is azt sulykolták beléjük, hogy jobban élnek, mint a kapitalista országok lakói, mert megszűnt a kizsákmányolás, és a nagy Sztálin gondoskodik róluk.

A társadalomban is jelentős változások történtek: a nők milliói álltak munkába, hogy ők is részt vegyenek a kommunizmus felépítésében. Kineveltek egy új – jórészt munkásszármazású - értelmiséget, s egyre több nő került be a felsőoktatásba is.

A gyerekekbe már korán belenevelték a marxista-leninista alapelveket: létrehozták a pionír (úttörő) mozgalmat a számukra. A fiatalok a komszomol rendezvényein kaptak politikai képzést.

A rendszer ugyan egyenlőséget ígért, de a gyakorlatban kialakult a kiváltságos pártelit.